

RECENZJA
osiągnięcia habilitacyjnego dr Aleksandry Jarosz w postępowaniu
w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego

Dr Aleksandra Jarosz tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskała w 2016 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Rozprawa doktorska pt. „Nikolay Nevskiy’s Miyakoan Dictionary: reconstruction from the manuscript and its ethnolinguistic analysis” została obroniona z wyróżnieniem (promotorem pracy był prof. dr hab. Alfred F. Majewicz). Wnioskując o wszczęcie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego, jako swoje główne osiągnięcie naukowe Habilitantka przedstawiła monografię „Descriptive grammar and diachrony of Kurima. A minority South Ryukyuan language of the Miyako Islands”, Leiden: Brill, 2024. Jest to obszerna monografia (729 stron), będąca synchronicznym opisem kurima, jednej z najbardziej zagrożonych odmian języka miyako z grupy południoworiukiuańskiej rodziny języków japońskich.

Osiągnięcie habilitacyjne

Nie będąc japonistą, nie podejmuję się oceny szczegółów recenzowanego osiągnięcia z perspektywy japonistycznej. Skupię się natomiast na metodologicznych aspektach pracy z perspektywy gramatyki opisowej, która stanowi jeden z obszarów moich zainteresowań badawczych, szczególnie w odniesieniu do dokumentacji języków zagrożonych.

Monografia dr Jarosz została wydana w prestiżowej serii *Languages of Asia* wydawnictwa Brill, jako 29. tom serii, której współredaktorem jest sama Habilitantka. Książka została opublikowana zarówno w wersji drukowanej, jak i elektronicznej. Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i czterech dodatków. Całość zamyka bogata bibliografia oraz indeksy. Praca ma charakter zarówno synchroniczny, jak i diachroniczny, co stanowi jej szczególną wartość. Autorka prezentuje nie tylko szczegółowy opis gramatyczny topolektu kurima, ale również umieszcza go w szerszym kontekście porównawczym innych języków japońskich, wskazując na jego znaczenie dla rekonstrukcji prajęzyka i zrozumienia procesów historycznych w rozwoju całej rodziny językowej. Materiał do pracy został pozyskany przez Autorkę w trakcie

Jej badań terenowych na wyspach Miyako w Japonii w latach 2017–2019 podczas stażu podyktorskiego na Uniwersytecie Riukiu. Oprócz własnych badań terenowych, Autorka wykorzystowała również materiały zgromadzone przez innych badaczy, w tym trudno dostępne dokumenty badawcze i niepublikowane raporty.

W rozdziale wprowadzającym Autorka przedstawia wyspę Kurima i jej mieszkańców w szerszym kontekście geograficznym, historycznym i kulturowym. Omawia położenie wyspy w grupie Miyako i jej specyfikę demograficzną, zwracając szczególną uwagę na drastyczny spadek populacji z 566 mieszkańców w 1955 roku do zaledwie 161 osób w 2021 roku. Autorka określa pozycję genetyczną topolektu kurima w obrębie języków japońskich, umieszczając go w podgrupie południowej (Sakishima) grupy riukiuńskiej. Szczególnie cenne są rozważania dotyczące stopnia zagrożenia języka – Autorka szacuje liczbę użytkowników na 30–50 osób, klasyfikując kurima jako język „poważnie zagrożony” (stopień 2 według skali UNESCO). Rozdział zawiera również przegląd dotychczasowych, bardzo nielicznych, badań nad tym topolektem.

Rozdział drugi zawiera systematyczny opis systemu fonologicznego kurima. Autorka przedstawia inwentarz fonemów spółgłoskowych i samogłoskowych, omawiając szczegółowo ich realizację i dystrybucję. Ciekawa jest analiza specyfiki fonemu /i/ – samogłoski środkowej zamkniętej z silnym komponentem frykatywnym, charakterystycznej dla języków miyako. W opisie dystrybucji fonemów nieco mi zabrakło ścisłego rozróżnienia zjawisk automatycznych (czysto fonetycznych albo fonologicznych) a uwarunkowanych morfonologicznie. Na przykład zauważyłem, że w tabeli przedstawiającej kontrast między krótkimi a długimi spółgłoskami (str. 24) jest niewiele prawdziwych kontrastów, tzn. par (quasi)minimalnych, por. z jednej strony *ffu* ‘czarny’ : *futsi* ‘usta’ (kontrast w nagłosie), a z drugiej zaś *vva* ‘[zaimiek] 2SG’ : *niv* ‘spać’ (zupełnie różne konteksty). Niżej (str. 25) czytamy, że fonem /v/ wykazuje (prawie) regularną allofonię w „realizacji” krótkiej i długiej, tzn. dystrybucję komplementarną, a jedyna pozycja morfológica stanowiąca wyjątek nie uzasadnia postulowania fonologicznej różnicy między [v] i [vv] (z fonologicznego punktu widzenia nie brzmi to zbyt przekonująco). Pożądane byłoby, aby tabela jaśniej przedstawiała, co jest a co nie jest jednostką dystynktywną, i jak to wpływa na pisownię stosowaną w opisie. Przykładowo, *vva* ‘[zaimiek] 2SG’ zawsze zapisuje się z podwójnym <vv>, natomiast dla *sinan* ‘nie umrzeć’ podwójne [ss] pojawia się tylko w transkrypcji fonetycznej [ssɪnan]. Podobne wątpliwości miałem w kilku miejscach i – chociaż przypuszczam, że zrozumiałbym to lepiej będąc bardziej zaznajomiony z tematem – z punktu widzenia opisowego takie szczegóły mogłyby być podane w nieco bardziej przejrzysty sposób. Autorka omawia również złożoną strukturę sylaby (dopuszczając

liczne zbitki spółgłoskowe – cechę nietrywialną na tle japońskim), uwzględnia reguły fonotaktyczne oraz kwestie rytmu (w tym relację między morą a sylabą) oraz opisuje system prozodyczny, który klasyfikuje jako fonologicznie bezakcentowy. Jako akcentologa zaciekała mnie informacja, że jeszcze w latach 60. XX wieku dialekt kurima miał system jednoakcentowy (tzn. fonologicznie trywialny), choć już wtedy obserwowano oznaki jego dezintegracji w kierunku typu bezakcentowego (teraz akcent zależy tylko od czynników frazowych). Autorka potwierdza, że po sześćdziesięciu latach proces ten dokonał się ostatecznie. Zastanawiam się, jakie czynniki społeczno-językowe przyczyniły się do tej ewolucji.

Rozdział trzeci, najobszerniejszy w monografii (393 stron), zawiera szczegółowy opis morfologii kurima. Autorka przedstawia kategorie leksykalne (czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki, zaimki, liczebniki i klasyfikatory) ze szczegółowym opisem systemu fleksyjnego oraz uwzględnieniem kontekstów składniowych, w których występują poszczególne kategorie. Na poziomie ściśle opisowym pewną trudność dla mnie stanowi fakt, że istotne informacje morfologiczne są czasem rozproszone w licznych przykładach zdaniowych. Mimo bogactwa tabel w rozdziale, można by oczekiwać bardziej syntetycznego ujęcia niektórych zjawisk. Na przykład w tabeli form czasownikowych (str. 74) formy przeczące podano tylko dla trybu oznajmującego, choć – jeśli dobrze rozumiem – dla innych trybów bywają one tworzone nie całkiem regularnie. Ponadto, w przykładach stosowany jest standardowy system glosowania z licznymi skrótami, z których nie wszystkie zostały uwzględnione w wykazie (np. brak wyjaśnienia skrótu „MED” na str. XXI–XXIV). Szczególnie interesujący jest system „przypadków” i hierarchia referencyjności. Rzeczowniki w roli podmiotu znajdujące się na szczycie hierarchii (zaimki osobowe, zwrotne, terminy pokrewieństwa) przyjmują marker *-ga*, podczas gdy niższe pozycje (nazwy rodzinne, rzeczowniki nieożywione) przyjmują marker *-nu* (str. 230). Podobnie system różnicującego znakowania dopełnienia (skrót ang. DOM) opiera się na opozycji *-u* (akuzatyw) i *-a* (adumbratyw), gdzie wybór zależy od określoności referenta i właściwości informacyjnych (str. 238). W przeciwieństwie do klasycznego japońskiego, w kurima o wyborze markera decyduje nie tylko status referencyjny, ale też wartość informacyjna propozycji. We współczesnej japońszczyźnie system ten uległ uproszczeniu – marker *-o* stał się uniwersalnym znacznikiem dopełnienia bliższego. Informacje dotyczące struktury tematyczno-rematycznej (funkcjonalnej perspektywy zdaniowej) umieszczono w rozdziale morfologicznym (str. 263), co wydaje się uzasadnione właściwościami typologicznymi języków japońskich (muszę jednak przyznać, że oczekiwałbym proporcjonalnie większej ilości rozważań składniowych w rozdziale poświęconym składni). Szczególnie interesujący jest system liczebników, gdzie zachowały się rodzime refleksy w zakresie

od 1 do 10. Liczby wyższe niż 30 zostały zastąpione postaciami sino-japońskimi, choć kombinacje setek i liczb do 20 tworzone są w sposób hybrydowy (str. 433). Co do klasyfikatorów, system jest produktywny tylko do liczby 4, co sugeruje, że wcześniejszy system mógł być czwórkowy (kwaternarny) (str. 433; z literówką gdzie indziej: “quarternary”).

Rozdział czwarty, poświęcony składni, przedstawia strukturę zdania i zawiera szczegółową analizę szyku wyrazów, typów wyrażeń i relacji między składnikami zdania. Autorka charakteryzuje kurima jako język SOV z szykiem zależnik-nadrzędnik (str. 441), prezentując układ składników zdania i możliwe odstępstwa od niego. Na tle japońskim kurima wyróżnia się nietypowym systemem stosunków morfosyntaktycznych – choć zasadniczo nominatywno-akuzatywnym, to ze znaczącymi odchyleniami zależnymi od struktury informacyjnej. Rozdział omawia też bogate spektrum znaczników końca zdania oraz rozbudowany system ewidencjalności (str. 538).

Rozdział piąty poświęcony leksyce przedstawia szczegółową analizę słownictwa języka z podziałem rodzimej leksyki ze względu na chronologię: japońska (93% ze 100-wyrazowej listy Leipzig-Jakarta), riukiuńska, sakishimska oraz etymologicznie niejasna. Szczególną uwagę zwraca analiza zapożyczeń w kontekście wymierania języka. Przedstawiono warstwowy charakter zapożyczeń: od najstarszych pożyczek sino-japońskich i okinawskich po nowsze, pochodzące ze standardowej japońszczyzny. Zapożyczenia te odzwierciedlają zmieniające się wpływy kulturowe i polityczne – od elementów tradycyjnej kultury po terminologię związaną ze szkołą i technologią. Autorka wskazuje na rosnące przenikanie japońskiego nawet do podstawowego słownictwa, w tym terminów pokrewieństwa (np. *utu:/oto:* obok rodzimego *uja* ‘ojciec’, str. 558), co wskazuje m.in. na stopniowe wypieranie kurima przez japoński. Analiza diachroniczna pozwala na datowanie niektórych zapożyczeń japońskich, np. wyraz *pinna* ‘dziwny’ musiał zostać zapożyczony przed XIII wiekiem, zanim nastąpiła spirantyzacja początkowej spółgłoski w japońskim (por. jap. *hen-na*, str. 557).

Rozdział szósty zawiera materiał porównawczy, w którym na mnie, jako niespecjaliście, największe wrażenie zrobiła analiza systemu samogłoskowego. Kurima w niektórych kontekstach zachowuje krótkie samogłoski średnie /e/ i /o/, podczas gdy inne dialekty riukiuńskie utraciły je poprzez podwyższenie ich artykulacji (str. 574). Ta cecha pozwala na bardziej precyzyjną rekonstrukcję wcześniejszych stadiów języków riukiuńskich.

Dodatek 1. przedstawia korpus zebranych przez autorkę materiałów – stanowi on bogaty zasób źródłowy obejmujący różne gatunki narracyjne. W dodatku 2. umieszczono podstawową listę słownictwa (Leipzig-Jakarta) obejmującą 100 wyrazów. Dodatek 3. zawiera listę rekonstrukcji form prajęzykowych obejmującą morfemy odtworzone dla różnych poziomów chronologicznych (włącznie ze stadium prajapońskim). Dodatek 4. stanowi dość obszerny

(i – na ile rozumiem – bezcenny) słownik kurima-angielski zawierający formy wyrazowe zebrane podczas badań terenowych przeprowadzonych przez Autorkę.

Żadna z wyrażonych przeze mnie uwag krytycznych nie podważa wyjątkowej wartości omawianej monografii, która stanowi fundamentalny wkład zarówno do dokumentacji ginących języków, jak i do badań historyczno-porównawczych całej rodziny języków japońskich. Habilitantka, stworzywszy pierwszy tak kompleksowy i metodologicznie spójny opis topolektu kurima, dowiodła swoich kompetencji jako doświadczona lingwistka terenowa. Na szczególne uznanie zasługuje rzadkie połączenie skrupulatnej pracy w terenie z dogłębną wiedzą teoretyczną, dzięki czemu zebrany materiał został nie tylko udokumentowany, ale również poddany wieloaspektowej analizie o trwałej wartości zarówno dla dokumentalistyki językowej, jak i językoznawstwa historycznego.

Inny dorobek naukowy

Dorobek naukowy dr Jarosz, poza monografią habilitacyjną, obejmuje blisko 40 publikacji, w tym artykuły w renomowanych czasopismach i rozdziały w monografiach wydanych przez prestiżowe wydawnictwa międzynarodowe. Jej prace publikowane są zarówno w języku angielskim, jak i japońskim. Wśród publikacji przedstawionych przez Habilitantkę wraz z wnioskiem figuruje cykl japońskojęzycznych artykułów poświęconych systematyzacji i przekładowi na język japoński „Notatek o dialekcie Miyako” Nikołaja Niewskiego (co bezpośrednio koresponduje z tematyką Jej dysertacji doktorskiej). Na szczególną uwagę zasługuje praca przeglądowa „Japonic languages: An overview”, przedstawiająca wnikliwą klasyfikację oraz kompleksowe informacje o językach i dialektach tej grupy, wzbogacone o cenne konteksty historyczne. Godny odnotowania jest również rozdział „The syncretism of passive and potential marking in Japonic seen through modern South Ryukyuan languages”, opublikowany jako część monografii poświęconej zagrożonym językom (wydawnictwo Brill), w którym Habilitantka analizuje fascynujące zjawisko morfologiczne, dowodząc jego archaiczności przy wykorzystaniu materiału południoworiukiuańskiego, co stanowi istotną rewizję dotychczasowych poglądów w tej materii. Należy zatem skonstatować, iż publikacje Habilitantki, obok omówionego powyżej monumentalnego dzieła, świadczą nie tylko o wyjątkowej głębi Jej naukowej refleksji i zaangażowaniu w tę niezwykle istotną dziedzinę badawczą, ale również o imponującej efektywności prowadzonych przez Nią badań naukowych.

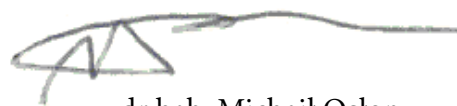
Oprócz działalności publikacyjnej, Habilitantka aktywnie uczestniczy w międzynarodowym obiegu naukowym jako redaktor. Jest redaktorem naczelnym półrocznika *Silva Iaponicarum*, zastępcą redaktora naczelnego serii *Languages of Asia* wydawnictwa Brill oraz redaktorem pomocniczym czasopisma *International Journal of Eurasian Linguistics*. Była także

redaktorem dwóch tomów monograficznych oraz opracowała drugie wydanie klasycznego dzieła „Kojiki” w przekładzie Wiesława Kotańskiego. Dr Jarosz z powodzeniem kierowała projektami badawczymi o zasięgu międzynarodowym, w tym projektem ERC „Etymological Dictionary of the Japonic Languages” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (2021–2022) oraz projektem „Case Marking and Valency Patterns in Ryukyuan: a Typological and Comparative Study” finansowanym z programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” (2022–2024). W latach 2018–2020 była stypendystką programu dla wybitnych młodych naukowców Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Od 2018 roku Habilitantka pracuje jako adiunkt na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie prowadzi zajęcia na japonistyce oraz kulturoznawstwie. W latach 2021–2024 pełniła funkcję koordynatora kierunku filologia: japonistyka, co świadczy o Jej kompetencjach organizacyjnych. Pod Jej kierunkiem powstało 46 prac dyplomowych, zarówno licencjackich, jak i magisterskich. Obecnie jest promotorem pomocniczym w dwóch przewodach doktorskich.

Ocena końcowa

Przedstawiona monografia dr Jarosz „Descriptive grammar and diachrony of Kurima, a minority South Ryukyuan language of the Miyako Islands” stanowi pionierskie i wszechstronne opracowanie językoznawcze dotąd niezbadanego systematycznie topolektu kurima, należącego do krytycznie zagrożonych języków świata. **Stanowi wybitne osiągnięcie naukowe w dziedzinie językoznawstwa japonistycznego**, wnosząc znaczący wkład w rozwój dyscypliny językoznawstwo. Praca dr Jarosz wypełnia istotną lukę w tej dyscyplinie i ma nie tylko wysoką wartość naukową, ale również dokumentacyjną i kulturową. Z pełnym przekonaniem **wnoszę o nadanie dr Aleksandrze Jarosz stopnia doktora habilitowanego** w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

dr hab. Michał Osłon

Kraków, 20 V 2025 r.